

ARTYKUŁY

OCHRONA DOLINY PRĄDNIKA W DATACH

The Valley of Prądnik river under protection – a calendarium

Józef Partyka (Ojców, Kraków)

Streszczenie

Opracowanie zawiera najważniejsze fakty zapisane chronologicznie, związane z ochroną Doliny Prądnika, której 12-kilometrowy fragment o powierzchni 2162 ha jest objęty ochroną prawną jako Ojcowski Park Narodowy, utworzony w 1956 r. Obecnie jest to to najmniejszy z 23 Parków Narodowych w Polsce. Równocześnie stanowi ostoję Natura 2000 – specjalny obszar ochrony siedlisk (PLH 120004). Zamieszczone tutaj dane z historii ochrony Doliny Prądnika pochodzą z niepublikowanych materiałów autora i z wydawanych przez niego „Kalendarium Ojcowskiego Parku Narodowego” oraz z ustnych informacji byłego wojewódzkiego konserwatora przyrody w Krakowie, mgr inż. Stanisława Smólskiego (1897–2002). Przy zapisach podano w nawiasie źródło, informujące skąd pochodzi przytoczona informacja. Tradycje ochrony tego obszaru sięgają drugiej połowy XIX wieku. Wtedy pojawiały się wypowiedzi prasowe pojedynczych osób po masowych cięciach ojcowskich drzewostanów, lecz dopiero w okresie międzywojennym instytucjonalne starania o ochronę Doliny Prądnika podjęła Państwowa Rada Ochrony Przyrody pod przewodnictwem prof. Władysława Szafera. Powstały wówczas projekt rezerwatu, wprowadzić niezrealizowany, stał się podstawą do utworzenia w 1956 roku Ojcowskiego Parku Narodowego. Ponad 65-letni okres istnienia Parku powstrzymał nadmierną eksploatację terenu, zwłaszcza urbanizację i postępującą degradację zasobów przyrodniczych oraz przyczynił się do zachowania różnorodności przyrodniczej i tradycyjnego krajobrazu Doliny Prądnika.

Abstract

The article recapitulates most important dates in the history of protection of the Prądnik river Valley, whose 12 km long stretch is now protected under the name Ojców National Park, area 2162 ha, created in 1956. This is the smallest of 23 national parks in Poland and currently also under protection of the Natura 2000 system (PLH 120004). The facts and dates included here come from my unpublished material, from the subsequent „Calendarium of the Ojców National Park” (my edition) and from oral information by Stanisław Smólski (1897–2002), who was in charge of nature conservation in this voivodshaft.

The traditions of nature protection in this area are dated back at the second half of XIX century. About that time the first mentions on mass logging in the Ojców natural forests appeared in press media. However, it was not before the interwar period when the institutional activity was undertaken by the State Council for Nature Protection under the leadership of professor Władysław Szafer. The project of a natural reserve has been worked up and, although not accomplished then, it became the basis for founding the Ojców National Park in 1956. Over 65 year of existence of the Park halted excessive exploitation of this region, especially the urbanisation and ongoing devastation of natural resources, and contributed to maintenance of natural diversity and traditional landscape of the river Prądnik valley.

Ryc. Fragment mapy Galicji Zachodniej A. Heldensfeldta z lat 1801–1804, obejmujący Dolinę Prądnika. Archiwum Wojskowe w Wiedniu.

GÓRSKIE ZBIOROWISKA LEŚNE OJCOWSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Mountain forest communities in the Ojców National Park

Jakub Baran, Jan Bodziarczyk (Ojców, Kraków)

Streszczenie

Ojcowski Park Narodowy pomimo swojej niewielkiej powierzchni wyróżnia się wyjątkowym bogactwem organizmów żywych. W jego granicach odkryto ponad 10 000 gatunków roślin, zwierząt i grzybów. Niezwykła bioróżnorodność tego obszaru to skutek oddziaływania podłoża geologicznego, rzeźby terenu oraz specyficznego mikroklimatu. Na terenie Parku stwierdzono niemal 1000 gatunków roślin naczyniowych oraz ponad 40 zbiorowisk roślinnych. Wśród zbiorowisk o charakterze górskim występują tu: buczyna karpacka, jaworzyna z języcznikiem zwyczajnym oraz jaworzyna z miesięcznicą trwałą. Buczyna karpacka jest typowym zespołem górskim występującym na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. W OPN najlepiej wykształcone płaty położone są na północnych zboczach Góry Chełmowej. Z kolei jaworzyna z języcznikiem zwyczajnym występująca w Parku to jedno z najważniejszych stanowisk tego zespołu na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Zbiorowisko to ograniczone jest do północnych zboczy pokrytych rumoszem skalnym oraz do wapiennych półek. Jaworzynę z miesięcznicą trwałą odróżnia od poprzedniego zbiorowiska brak języcznika zwyczajnego – gatunku charakterystycznego, a także obfite występowanie miesięcznicy trwałej. Najlepszym sposobem ochrony tych zbiorowisk jest ochrona ścisła, dzięki czemu naturalne procesy zachodzące w tych zbiorowiskach nie są zakłócane działalnością człowieka. Od momentu utworzenia Parku następuje spontaniczna renaturalizacja zniekształconych wcześniej zbiorowisk roślinnych, tym samym zwiększa się powierzchnia lasów liściastych, w tym również żyznych buczyn. Można spodziewać się, że w przyszłości powierzchnia również innych zespołów będzie się zwiększać.

Abstract

The Ojców National Park, despite its small area, is distinguished by an exceptional richness of living organisms. Within its borders, over 10,000 species of plants, animals and fungi have been discovered. This unique biodiversity results from the geological basis, the topography and the specific microclimate. Almost 1,000 species of vascular plants and over 40 plant communities have been found in the Park. Among a mountainous communities, in the Ojców National Park Carpathian beech forest and two communities of ravine forests occur. The Carpathian Beech forest is a typical mountain community occurring in the Kraków-Częstochowa Upland. In the Ojców National Park, the best developed patches of the community are located on the northern slopes of "Góra Chełmowa". Ravine forest (*Phyllitido-Aceretum*) in the Ojców National Park is one of the most important sites of this community in the Kraków-Częstochowa Upland. This community is limited only to the northern slopes covered with rock rubble and limestone ledges. The second type of ravine forest (*Lunario-Aceretum*) differs from the previous one by the lack

Ryc. Żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa* w Ojcowskim Parku Narodowym. Fot. Paweł Głowacki.

Ryc. Języcznik zwyczajny *Phyllitis scolopendrium* w Ojcowskim Parku Narodowym. Fot. Jakub Baran.

ZARYS KLIMATU OJCOWSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Overview of climate of the Ojców National Park

Jakub Wojkowski (Kraków), Józef Partyka (Ojców)

Streszczenie

W artykule scharakteryzowano klimat Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN) oraz przedstawiono zmienność czasową jego elementów w okresie 1990–2018. W badaniach wykorzystano wyniki pomiarów i obserwacji meteorologicznych wykonywanych na stacji klimatologicznej w Parku Zamkowym w Ojcowie. Ten wieloletni jednorodny ciąg obserwacyjny jest bardzo cenny z naukowego punktu widzenia, gdyż stanowi ważne i praktycznie jedyne źródło informacji o klimacie tego fragmentu Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Silne ukształtowanie terenu, urozmaicenie form, ekspozycji i spadków, znaczne deniwelacje, a także różnorodność pokrycia i użytkowania sprawiają, że na stosunkowo małej przestrzeni występuje tu duże zróżnicowanie topoklimatyczne. Odzwierciedleniem złożonych stosunków topoklimatycznych jest występowanie mozaiki zespołów roślinnych, o często zupełnie odmiennych wymagach siedliskowych. Uzyskane wyniki badań dotyczące tendencji zmian klimatu OPN wykazały analogie do zmian, które obserwowane są również w innych regionach naszego kraju. Są one szczególnie widoczne w ilości opadów czy we wzroście temperatury.

Abstract

The climate of the Ojców National Park (ONP) is characterised and the temporal variability of its elements in years 1990–2018 is presented. The article is based on the measurements and meteorological observations carried out in the meteorological station in Ojców. These homogeneous meteorological data are valuable for scientific research as they constitute the important and practically the only source of information about climate of this part of Krakowsko-Częstochowska Upland. The varying terrain, its forms, expositions and slopes, large denivelations, the variegated land cover and land use make this small area very diverse. The result of complex topoclimate conditions in the diversified relief was the occurrence of a mosaic of plant groups with different requirements. The tendencies of ONP climate change show analogies to changes that have also been observed in other regions of our country. They are particularly visible in the sum of precipitation and in the rise of air temperature.

ZARYS KLIMATU OJCOWSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Overview of climate of the Ojców National Park

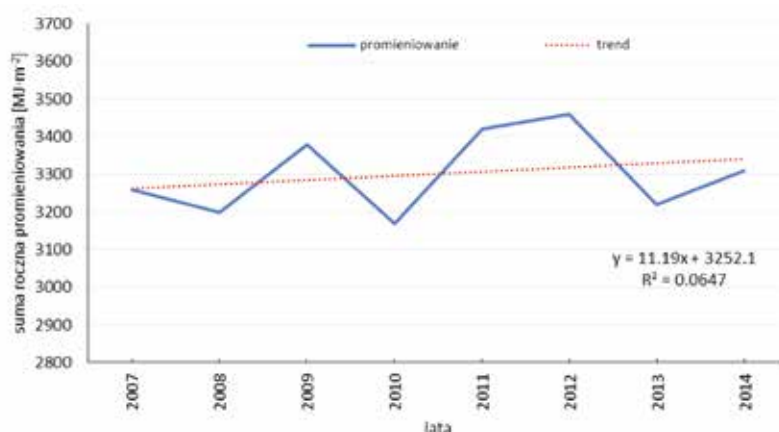
Jakub Wojkowski (Kraków), Józef Partyka (Ojców)

Streszczenie

W artykule scharakteryzowano klimat Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN) oraz przedstawiono zmienność czasową jego elementów w okresie 1990–2018. W badaniach wykorzystano wyniki pomiarów i obserwacji meteorologicznych wykonywanych na stacji klimatologicznej w Parku Zamkowym w Ojcowie. Ten wieloletni jednorodny ciąg obserwacyjny jest bardzo cenny z naukowego punktu widzenia, gdyż stanowi ważne i praktycznie jedyne źródło informacji o klimacie tego fragmentu Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Silne urozmaicenie terenu, urozmaicenie form, ekspozycji i spadków, znaczne deniwelacje, a także różnorodność pokrycia i użytkowania sprawiają, że na stosunkowo małej przestrzeni występuje tu duże zróżnicowanie topoklimatyczne. Odzwierciedleniem złożonych stosunków topoklimatycznych jest występowanie mozaiki zespołów roślinnych, o często zupełnie odmiennych wymagach siedliskowych. Uzyskane wyniki badań dotyczące tendencji zmian klimatu OPN wykazały analogie do zmian, które obserwowane są również w innych regionach naszego kraju. Są one szczególnie widoczne w ilości opadów czy we wzroście temperatury.

Abstract

The climate of the Ojców National Park (ONP) is characterised and the temporal variability of its elements in years 1990–2018 is presented. The article is based on the measurements and meteorological observations carried out in the meteorological station in Ojców. These homogeneous meteorological data are valuable for scientific research as they constitute the important and practically the only source of information about climate of this part of Krakowsko-Częstochowska Upland. The varying terrain, its forms, expositions and slopes, large denivelations, the variegated land cover and land use make this small area very diverse. The result of complex topoclimate conditions in the diversified relief was the occurrence of a mosaic of plant groups with different requirements. The tendencies of ONP climate change show analogies to changes that have also been observed in other regions of our country. They are particularly visible in the sum of precipitation and in the rise of air temperature.

Ryc. Przebieg rocznych sum całkowitego promieniowania słonecznego [MJ·m⁻²] w Ojcowie (2007–2014).

PTAKI OJCOWSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Birds of Ojców National Park

Agata Jirak-Leszczyńska (Kraków)

Streszczenie

W niniejszym artykule zarysowano historię badań awifauny w Ojcowskim Parku Narodowym. Przedstawiono wybrane gatunki ptaków (czeczotka, czyż, dzięcioł czarny, dzięcioł duży, dzięcioł zielonosiwy, dzięciołek, grubodziób, jastrząb, jer, jerzyk, kopciuszek, kowalik, krogulec, kruk, muchołówka białoszyja, muchołówka mała, myszołów, pliszka górską, pluszcz, pustułka, puszczyk, trzmielojad). Opracowanie uwzględnia gatunki lęgowe, przelotne, zimujące oraz wymarłe na terenie Ojcowa (nagórnik). Odniesiono się również do wybiórczości siedliskowej poszczególnych gatunków.

Abstract

The paper presents informations about birds of Ojców National Park: descriptions of breeding, migrating and wintering birds species as well as their habitats in Ojców National Park. Presented are selected species of the Ojców avifauna (Common Redpoll, Eurasian Siskin, Black Woodpecker, Great Spotted Woodpecker, Grey-headed Woodpecker, Lesser Spotted Woodpecker, Hawfinch, Northern Goshawk, Brambling, Common Swift, Black Redstart, Eurasian Nuthatch, Greenish Warbler, Eurasian Sparrowhawk, Common Raven, Collared Flycatcher, Red-breasted Flycatcher, Common Buzzard, Grey Wagtail, White-throated Dipper, Common Kestrel, Tawny Owl, European Honey Buzzard). The article deals with breeding species, birds of passage, wintering and extinct (Common Rock Thrush).

Ryc. 1. Nagórnik *Monticola saxatilis*. Fot. Pierre Dalous, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monsax.jpg>

FLORA OJCOWSKIEGO PARKU NARODOWEGO I JEJ OSOBLIWOŚCI

Flora of the Ojcowski National Park and its peculiarities

Anna Sołtys-Lelek (Ojców)

Streszczenie

W Ojcowskim Parku Narodowym (OPN) stwierdzono występowanie około 1000 gatunków roślin naczyniowych, 313 gatunków mszaków, 325 glonów, 196 porostów i około 1220 grzybów. Świadczy to o wyjątkowym, niezwykle bogactwie gatunkowym Parku [5, 6, 8]. O wybitnej wartości flory OPN świadczy również występowanie tu przedstawicieli różnych elementów geograficznych, np. górskich i stepowych, gatunków reliktowych będących pozostałościami minionych epok oraz duży udział gatunków rzadkich i zagrożonych w skali kraju. Ochroną ścisłą i częściową objętych jest 100 gatunków, 23 taksony umieszczono w Polskiej czerwonej księdze roślin [12], a aż 123 trafiły na Polską czerwoną listę paprotników i roślin kwiatowych [1]. Do najcenniejszych elementów flory OPN należą: macierzanka wczesna *Thymus praecox*, która występuje tu na jedyne w kraju stanowiskach, subendemit karpacki chaber miękkowłosy *Centaurea mollis*, czy relikty ocieplenia holoceni – obrazki alpejskie *Arum alpinum* i ułodka leśna *Omphalodes scorpioides*.

Abstract

In the Ojców National Park about 1000 species of vascular plants have been recorded, as well as 313 species of bryophytes, 325 algae, 196 lichenes and c. 1220 fungi. Not only this astonishing abundance of species, but also the representation of various geographic regions and habitats tells for the outstanding value of the flora realm in the Park. There are montane and steppe elements, as well as relicts of the past epochs, and a conspicuous share of species rare or endangered in our country. Under a strict protection there are 100 species, 23 taxa are on the list of the Polish Red Book of Plants, and no less than 123 are included in the Polish red checklist of pteridophytes and flowering plants. The most precious floral elements are: *Thymus praecox*, for which the Ojców National Park is the only locality in Poland, a Carpathian subendemite *Centaurea mollis*, and relicts of the Holocene warming: *Arum alpinum* and *Omphalodes scorpioides*.

Ryc. Chaber miękkowłosy *Centaurea mollis*. Fot. A. Klasa.

DZIEJE ZAMKU W OJCOWIE W ŚWIETLE DAWNYCH I NOWSZYCH BADAŃ

The Ojców castle in the light of former and current research

Michał Wojenka (Kraków)

Streszczenie

Artykuł przedstawia zwięzłą charakterystykę dziejów i rozwoju przestrzennego zamku w Ojcowie oraz zawiera ogólne informacje o kulturze materialnej jego mieszkańców. Powstały w 2. połowie XIV wieku z inicjatywy Kazimierza Wielkiego zamek to jedna z najważniejszych obronnych realizacji architektonicznych doby późnego średniowiecza w południowo-wschodniej Polsce.

Zawarte w artykule wnioski sformułowano w oparciu o dostępne źródła historyczne i archeologiczne.

Abstract

The purpose of this paper is to recapitulate the history and spatial development of the castle at Ojców, as well as to provide brief information on the material culture of its inhabitants. The castle was built in the second half of the 14th century as a royal foundation by the king Kasimir the Great. During the Late Middle Ages it belonged to the most important masonry defensive foundations in south-east Poland.

The paper is based on both written evidence and archaeological sources.

Ryc. Zamek ojcowski z lotu ptaka. Widok od zachodu. Fot. R. Twardy; za: [25].

ZABYTKI ARCHITEKTURY W OJCOWSKIM PARKU NARODOWYM

Monuments of architecture in the Ojców National Park

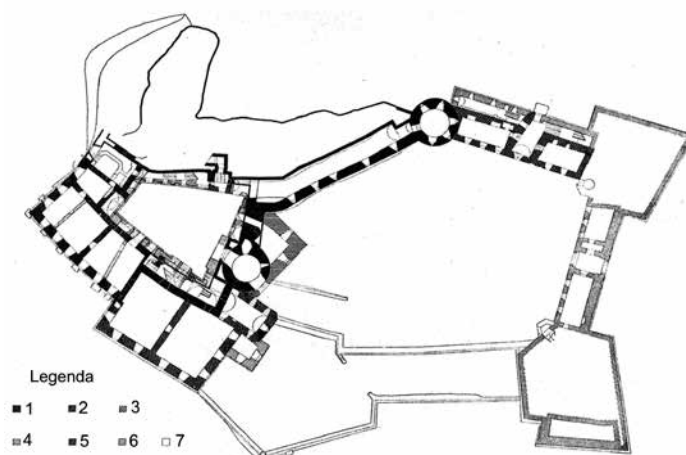
Dominik Ziarkowski (Kraków)

Streszczenie

Na obszarze wielu parków narodowych w Polsce znajdują się liczne zabytki architektury, które tworzą kulturowe komponenty krajobrazu i zasługują na ochronę na równi ze światem przyrody. Szczególnie duże nagromadzenie materialnych przejawów dziedzictwa kulturowego występuje w Ojcowskim Parku Narodowym, co wiąże się z długimi dziejami osadnictwa na tym terenie, sięgającymi okresu prehistorii. Do naszych czasów zachowały się zabytki z okresu średniowiecza, mianowicie zamki w Ojcowie i w Pieskowej Skale (w późniejszych czasach wielokrotnie przekształcane i rozbudowywane), z epoki nowożytnej (zespół pustelni bł. Salomei w Grodzisku) oraz powstałe w XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Te ostatnie stanowią świadectwo funkcjonowania w Ojcowie modnego uzdrowiska, które zakończyło swoją działalność na krótko przed wybuchem drugiej wojny światowej.

Abstract

On the territory of many national parks in Poland, one may find numerous monuments of architecture, which create cultural landscape components and therefore deserve same protection as the world of nature. A particularly high accumulation of material manifestations of cultural heritage occurs in the Ojców National Park, which is associated with a long history of settlement in this region that dates back to prehistoric times. What has remained of this heritage until our contemporary times are some monuments which arose in the period of the Middle Ages, such as the castles in Ojców and Pieskowa Skała (subsequently repeatedly transformed and extended in subsequent eras) and in the modern era (a hermitage complex of the Blessed Salomea in Grodzisko) as well as monuments that originated in 19th and in the first half of 20th century. The latter ones bear testimony to the fact that a fashionable spa had at one time existed in Ojców; the resort had ceased to operate only shortly before the outbreak of World War II.

Ryc. Plan zamku w Pieskowej Skale (wg [10]): 1 – założenie z XV wieku; 2 – rozbudowa z 2. połowy XVI wieku (I faza – ok. 1576); 3 – rozbudowa z 2. połowy XVI wieku (II faza); 4 – rozbudowa z końca XVI wieku (III faza); 5 – rozbudowa z 1. połowy XVII wieku; 6 – obudowa z XVIII wieku; 7 – XIX wiek.

O POBYCIE CZŁOWIEKA NEANDERTALSKIEGO W OJCOWIE

On the life and habits of the Neanderthal man in Ojców

Ewa Krzemińska (Kraków)

Streszczenie

Artykuł krótko podsumowuje ponad 150-letnie już badania nad neandertalczykiem prowadzone w jaskiniach ojcowskich. Człowiek neandertalski przebywał tu w przedziale czasowym 150–40 tys. lat temu. Pozostawił przede wszystkim bogactwo narzędzi krzemiennych reprezentujących kultury: 1) lewaluasko-mustierską, 2) lokalną odmianę kultury mikockiej, zwaną prądnicką; oraz w późniejszym okresie 3) kulturę jerzmanowicką, w której zaznaczają się już wpływy człowieka współczesnego.

Abstract

The article briefly recapitulates long termed investigations on the neanderthals performed in caves of Ojców since more than 150 years. The neanderthals visited these caves between 150,000 and 40,000 years ago and left thousands of flint tools which represent three cultures. These are: 1) the Levallois-Moustier culture, 2) a local variety of the Micoquian culture, called prądnik, and in the latest period, 3) the jerzmanowicka culture already being influenced by a modern man.

Ryc. Ostrze lewaluaskie, wiek ok. 90 000 lat, znalezione w Krakowie na Zwierzyńcu przez Albina Jurę w latach 30–40. XX wieku, obecnie w Muzeum Archeologicznym w Krakowie. Fot. Damian Stefański i Mirosław Zając (Muzeum Archeologiczne w Krakowie); dalsze informacje i zdjęcia pod linkiem [18].